

dr. Andrej Hozjan

Najstarejši zapis privilegija trga Dolnja Lendava iz leta 1595

S tem zapisom želimo opozoriti na obstoj za današnje mesto Lendava zelo pomembnega vira. To je najstarejši danes znan in ohranjen zapis privilegijske listine za trg Dolnja Lendava iz leta 1595. Da bi bralci lahko razumeli njeno pomembnost, je potrebno najprej razjasniti izraze glede statusa starejših – srednjeveških meščanskih naselbin v deželah svetoš Stefanske krone in posebej v prostoru Kraljevine Madžarske. V slovensko-jezični in madžarski (madž.) strokovni in poljudni literaturi se je pred nekaj desetletji pojavila trditev o nekdanjem mestu Murska Sobota, medtem ko je za srednjeveško Dolnjo Lendavo to izrecno trdil dr. Ivan Zelko.¹ Pomeni, da je treba začeti s pojasnilom o madžar-

---

1 Sumarni citat: Jožef Smej: Pregled srednjeveške zgodovine Murske Sobote. Predstavitev novega mestnega grba. *Zgodovinski časopis*, letnik 44, 1990, str. 547–551; Jožef Smej: Prizadevanje Sobočanov za mestne pravice od 1366. *Vestnik*, leto 41, št. 12, 29. 3. 1990, str. 11, št. 13, 5. 4. 1990, str. 8, in št. 14, 12. 4. 1990, str. 8; Benczik Gyula, Bilkei Irén, Andrej Hozjan, Kapiller Imre, Franc Kuzmič, Molnár András, Mukicsné Kozár Mária: *Források a Muravidék történetéhez – Szöveggyűjtemény*. 1. kötet, 871–1849/ *Viri za zgodovino Prekmurja*. Zbirka dokumentov. 1. zvezek, 871–1849, Szombathely–Zalaegerszeg, 2008, št. 19 – str. 77–78, in št. 26 – str. 93–94 (dalje: *Források a Muravidék*); Ivan Zelko: Lendava – srednjeveško mesto. V: Novak, Vilko (ur.) *Zgodovina Prekmurja*. Murska Sobota, 1996, str. 308–309.

sko-jezičnih, v zgodovinopisju znanih strokovnih pojmov város in mezőváros: prvi v slovenskem (slov.) prevodu pomeni »mesto«, drugi pa dobesedno »podeželsko mesto«. Madžarski zgodovinarji so v prejšnjem stoletju temeljito preučili procese nastajanja in razvojne poti starejših urbanih krajev – mest in trgov – v omenjenem prostoru. Med najboljše poznavalce teh procesov je spadala dr. Vera Bácskai.² Temeljito jih je opisala že v svoji doktorski disertaciji in se nato v toku svoje znanstvene kariere vedno znova rada vračala k tem temam.

Na podlagi njihovih spoznanj in pa primerjav z dognanji drugih zgodovinarjev (npr. avstrijskih in slovenskih) je možno zapisati naslednje: madž. pojmu város vsekakor direktno odgovarja slov. izraz mesto, medtem ko moramo pojem mezőváros enačiti z izrazom trg oz. še natančneje: utrjen trg. Tako v madž. kot v slov. jeziku so temeljni izrazi za formalni statusni položaj starejših krajev znani. Poznamo v bistvu tri osnovne slovenske: vas – trg – mesto, kar se v madžarščini enači s pojmi falu (oz. v starejših virih *falva*, *falu*) – mezőváros – város, in v hrvaščini s pojmi selo (kajkavsko: ves) – trgovište – grad. V latinščini, jeziku starejših zgodovinskih virov (največkrat so to bile listine), so bili ti trije osnovni izrazi običajno zapisani kot *villa* – *oppidum* – *civitas*.

---

2 Bácskai Vera: *Magyar mezővárosok a XV. században*. Értekezések a történeti tudományok köréből. Akadémiai kiadó, Budapest, 1965; Vera Bácskai / Bácskai Vera: Mestna zgodovina na Madžarskem po letu 1945. *Kronika*, letnik 30, 1982, št. 1, str. 46–50, z obsežno bibliografijo monografij in člankov madž. avtorjev o tej temi do leta objave.

O nadaljnjih posebnostih statusnih položajev starejših urbanih krajev v prostoru kraljevine je pisanje na tem mestu odveč. Predvsem se ne more zaiti v obširno razlago res pomembnih razlik med mestom in podeželskim mestom oz. trgom. Slednji je recimo lahko postal mesto le po volji in na podlagi ukaza svetoštetfanske krone (kralja), kraljice, nadškofa ali škofa – vsak od imenovanih je tedaj nujno moral biti njegov lastnik. Zadostuje sklep, da je velika večina slov. etničnega prostora stoletja dolgo živela v državno-pravnih okvirjih Svetega rimskega cesarstva, medtem ko je bilo Prekmurje oz. tukajšnji prostor med rekama Rabo in Muro od dobe kralja sv. Ladislava I. (1077–1095) do leta 1919 v okvirju omenjene kraljevine. To sta bila dva medsebojno zelo različna si državno-pravna sistema, zato so v obeh nastale kar očitne razlike in posebnosti tudi glede statusno-položajne situacije meščanskih krajev. Nekaj pa jim je vendarle bilo in ostalo enako: principi lastnine nad posamičnim krajem na tej ali oni strani državne meje niso poznali razlik. Prav o lastnini nad krajem Dolnja Lendava in z njo povezanim privilegijem trga oz. trškim privilegijem bo govor v članku.

Za celovito razumevanje vsebin se ne smemo izogniti temu pojmu. Kakemu bralcu je morda nejasno, kaj pomeni beseda privilegij v primerjavi z izrazoma sejemaska pravica in sejemski dan. V slov. jeziku se lahko vse tri izraze razloži kot prednost (namreč pred drugimi oz. okoliškimi kraji) ali tudi posebna milost. Upoštevajmo pa važen dodatek: sejemsko pravico oz. sejemski dan so nekemu kra-

ju kot celoti lahko podelili le svetoštetfanska krona (beri: kralj), cerkveni dostojanstveniki (nadškof, škof) in fevdalni lastnik kraja – plemič ne glede na dejstvo, da je bil kraj v trenutku podelitve vas, trg ali mesto. Ta prednost je pomenila pravico svobodnega, se pravi do podelitelja ali krone nezavezujočega oz. neobdavčenega trgovanja v kraju na ta dan in še dva dni pred in po njem. Krajevno vodstvo pa je hkrati lahko od vseh trgujočih zahtevalo trgovsko pristojbino, npr. plačilo za postavitve stojnice, zakupljenega prostora itd. Posamičen isti kraj (vas, trg, mesto) je lahko pridobil enega ali kar več sejemskih dni naenkrat, in jih je imel tudi do osem – devet v enem letu, pač po volji trenutnega lastnika ali krone (kralja). V primeru ugotovljenih nepravilnosti glede sejemskega dogajanja pa se je lahko zgodil celo odvzem te sejemске pravice s strani dodelitelja.

Temu nasprotno pa je bil trški privilegij kot posebna milost podelitelja kraju – pravilneje vasi, skupnosti vseh ali le dela v njej živečih ljudi, dodeljen le enkrat in nepreklicno za zmeraj. Podelil ga je lahko izključno konkretni takratni lastnik te vasi: fevdalni gospodar – plemič ali nadškof oz. škof, če pa je vas pripadala kroni, pa sama krona (kralj). Predstavljal je spisek pravic, ki jih je podelitelj namenil kraju na podlagi dobljenih prošenj njegovih prebivalcev – vaščanov. Pravice (prednosti) so jim odtlej bistveno spremenile, se pravi izboljšale njihovo vsakdanje življenje v primerjavi z vsemi drugimi okoliškimi vasi oz. vaščani. Slednji so trajno živeli v osebno podložnem razmerju do svojega

gospodarja. Novopečeni prebivalci trga, tržani, so sicer še naprej živeli v podložnem razmerju, a z bistveno manjšimi obvezami do gospodarja kot ostali. Trški privilegij je moral v privilegijski listini kot pravno zavezujočem dokumentu natančno naštet in opisati vse dolžnosti in obveze tržanov do njihovega lastnika.

Že samo to dejstvo – natančen zapis obvez, kar so tržani lahko shranili in po potrebi uveljavljali pred sodiščem – je predstavljal res posebno milost. Medtem so morali vsi ostali vaški podložniki svojemu gospodarju še naprej oddajati in poravnovati vse, kar je od njih zahteval in kar največkrat ni bilo nikjer zapisano. Urbarji tukajšnjih zemljiških veleposesti so bili vsaj do konca 16. stoletja na Madžarskem prej redka posebnost kot pa običajni popisi obstoječih podložnih kmečkih enot. Tudi če je gospodar v poznejših časih imel izpisan urbar svoje zemljiške lastnine, ga podložnikom ni kazal oz. dovolil javno prebrati, saj bi si s tem omejil možnosti njihovega neomejenega izkoriščanja. Raje kot to jih je držal v nevednosti. Še v zgodnji dobi kraljice Marije Terezije, sredi 18. stoletja, podložniki v Prekmurju niso imeli pojma o obstoju njihovega zemljiškega urbarja; mnogi sploh niso vedeli, kaj naj bi ta izraz pomenil.

Trški privilegij je bil od trenutka podelitve trajna in formalno-pravno neodtujljiva pravica trga. Po uveljavljenem pravu si niti sam lastnik trga, kaj šele kdo drug, ni smel drzniti storiti kaj takega. In vendar se je prav to v zgodnjenovoveški dobi (16.–18. stoletje) dogajalo v mnogih primerih, tudi

v Prekmurju. Z zanikanjem oz. odpravo trških pravic so si lastniki obetali/hoteli spremeniti tržane nazaj v običajne kmečke podložnike, enake ostalim, od katerih bi lahko odslej dobivali več prihodkov in materialnih dobrin kot od tržanov. To je bil razlog neštevilnim prošnjam in pritožbam na oblasti, predvsem na madž. kraljevi dvor, kot tudi mnogim sodnim procesom, ki so jih tržani sprožali zoper početje svojih lastnikov.

Obe pravici, sejemski dan in trški privilegij, bi sčasoma lahko utonili v pozabo. Zato so ju krajevni oz. trški voditelji ob nastopu novega krajevnega lastnika običajno ponudili le-temu v potrditev. Ta je pravice potrdil ali pa jih na vztrajne prošnje kraja/trga še izboljšal oz. dodal nove ugodnosti. Obratno je svojevoljno oz. z upravičenimi razlogi seveda lahko tudi spremenil zapisane pravice v manj ugodne in tako tržanom otežil bodoče življenje.

Poglejmo sedaj na kratko konkretno situacijo kraja (Dolnja) Lendava in njegovega statusnega položaja do pridobitve trškega privilegija ter po njej. Najprej je očitno, da se je kraj v ohranjenih srednjeveških listinah izredno redko omenjalo; običajno so z imenom (Dolnja) Lendava zapisovali obstoječi grad nad vasjo. Dejansko sploh najstarejši znan zapis krajevnega imena in hkrati prvi trden dokaz o obstoju posebej kraja sploh je v znameniti listini iz leta 1322, ki je ohranjena v prepisu iz 1335. V njej je že omenjen kot trg (*opidum Lyndwa*), kar je verodostojno in pomeni, da je oz. naj bi pridobil trški privilegij vsaj že malce prej, v zgodnjem 14. stoletju. Zelo težavno je namreč o tem trditi le na pod-

lagi tega prvega oz. posamičnega zapisa. Naslednje omembe tukajšnjega trga pa so iz let 1379, 1403 in 1411 in potrjujejo sklepanje, da je kraj vsekakor dobil privilegij najpozneje do sredine 14. stoletja. Vendar sta hkrati prav iz te dobe znani tudi dve omembi kraja kot mesto (latinsko *civitas*) iz let 1389 in 1409. V obeh primerih je to bila zagotovo napaka sestavljalcev in pisarja listine. Tovrstne napake so bile v poznosrednjeveških virih kar pogoste – nekaj jih je znanih tudi za Mursko Soboto, in v enem primeru tudi za Dobrovnik (!).³ Sklep: poznosrednjeveške in tudi poznejše Dolnje Lendave se ne more razglašati za mesto, saj konkretnjših dokazov za to ni. Vera Bácskai jo je na karti urbanih krajev v kraljevini v 15. stoletju označila kot trg.

Znana je tudi listina iz leta 1366, ki govori, da je madž. kralj Ludvik I. bratoma Štefanu in Janezu, sinovoma umrlega bana Nikolaja (Dolnje) Lendavskega (poznejši Baniči, madž. Bánffyji) takrat podelil vsakoletni sejemski dan na njunem posestvu (Dolnja) Lendava (*ad possessionem Lyndva*).⁴ Predvidevamo oz. le sklepamo lahko, da se je podelitev krajevno nanašala na takratni trg (Dolnja) Lendava, kar bi hkrati lahko pomenilo najstarejši znan podatek o obstoju tukajšnjih sejemskih dni – a to ni zatrdno dokazilo sejma prav tu, v tem kraju.

---

3 Sumarni citat za vse navedbe virov iz istega dela: Ivan Zelko: *Prekmurje do leta 1500*. Historična topografija Slovenije I. Murska Sobota, 1982, za Doljno Lendavo str. 56–59; za 1389: ... .. *civitas Lyndua* ..., za 1409: *Alsolyndua* ... in *civitate Lyndua vocata* ..., za Mursko Soboto str. 18 in 66, za Dobrovnik str. 31.

4 Glej prav tam, str. 56; več o tej listini prim. v Források a Muravidék, št. 13 – str. 63–65.

Podelitvene izvirne listine trškega privilegija za trg Dolnja Lendava ni. Očitno so jo izgubili, odnesli drugam, je izginila v požaru oz. je morda bila celo ukradena (?). Zagotovo je izginila šele enkrat po koncu 16. stoletja – do takrat pa so jo nujno imeli. Tako se mora sklepati na podlagi ohranjenega zapisa privilegijske listine iz leta 1595. Poznamo ga iz prepisa le-te listine s konca 17. ali iz začetka 18. stoletja, ki ga je dal v eno od rokopisnih protokolnih knjig⁵ zapisati takratni novi lastnik trga in celotne združene veleposesti Dolnja Lendava – Nempty (danes Lenti), član knežje družine Esterházy. Zato ga danes hranijo v rodbinskem arhivu te družine na gradu Forchtenstein (madž. Fraknó) na Gradiščanskem (Burgenland). Vsebina dokumenta je res zanimiva za krajevno zgodovino današnje Lendave, zato jo navajamo v celoti.

Listino so na dan sv. Jakoba apostola (25. julija) 1595 na gradu Dolnja Lendava izdali trije člani rodbine Baničev/Bánffy Dolnjelendavskih: Gašper, mlajši brat že umrlega gospodarja veleposesti Nikolaja Baniča, in dva Nikolajeva sinova, brata Jurij in Krištof. Razlog izdaje je bil prav Nikolajeva smrt dve leti poprej (1593). Z dogovorom so si stric in oba njegova nečaka razdelili njim pripadajočo celotno posest rodbine, zato tudi sam trg Dolnja Lendava, na sorazmerne dele. Ob njih treh sta manjše deleže posesti – s tem tudi hiš v trgu –

---

5 Eszterházy Archiv Burg Forchtenstein, Herrschaften–Amtsprotokolle, Prot. 6982 (za leta od 1699 do 1750): *Protocoll variae Litterae privilegiales, et inscriptionales Dominiorum Lendva und Nemphy*. Nr. 1, str. 7–8. Prepis je izpisan v posebnem kopalnem rokopisu.

dobila še oba Nikolajeva zeta, tedaj znamenita plemiča Franc (Ferenc) Nádasdy in Franc Dersffy. Po državnem popisu vseh podložnih hiš v kraljevini iz leta 1598 je v kraju, ki je torej takrat imel kar pet solastnikov, stalo 84 podložnih hiš. Trije omenjeni Baniči so jih imeli v lasti 65 oz. tričetrt trga. Zanje so tega dne na njihovo prošnjo izdali novo privilegijsko listino, s katero pa niso direktno potrdili dotlej veljavnega in obstoječega privilegija, temveč so jim že uveljavljene pravice in obveze prikrojili po svoje oz. jih spremenili na slabše. Poglejmo vse točke listine (prevod po izvorniku):

1. Redni davek se plača od vsake hiše ali kmetije po en madž. forint na jurjevo in po en na mihaelovo.
2. Od prve nedelje po binško do mihaelovega morajo stalno in brez zadržkov prevažati in prodajati vino svojega gospoda, kateremu pač pripadajo, za kar velja pravičen obseg dela glede na hišo. Upoštevajoč pa revščino nekaterih se le-te glede na svoje (manjše) potrebe voženj dodeli drugemu gospodu.
3. Vsak teden morajo tržani svojemu gospodu po potrebi nuditi v uporabo en voz za pot dolžine dveh milj (do približno 20 kilometrov, op. A. H.), ne glede na časovno trajanje poti; če ni take potrebe, so oproščeni te dolžnosti.
4. Vsako leto morajo svojemu gospodu, kateremu pač pripadajo, pripeljati deset veder vina na dolnjelendavski grad.
5. Mostove in mostiče postavljajo ter zanje skrbijo tako tu živeči plemiči kot neplemiči. Obrambne (obzidne!) okope, ki stojijo znotraj vodnih jarikov, torej znotraj obsega trga, pa glede na svojo posest delajo in vzdržujejo samo neplemiči, živeči tako znotraj trškega obzidja kot tudi v predmestju (izven obzidja!). Brez izgovorov se jih mora utrjevati in povezovati.
6. Kmetje – moški morajo, kolikorokrat se to od njih zahteva, svojemu gospodu prenašati pisna sporočila. Zmeraj jih morajo odnesti v določen kraj in jih tam izročiti. Vdove kmetice morajo vsak teden, naj bo pozimi in poleti, brez izjeme vse očistiti/presejati po eno mero žita. Brezdelne (vdove) ali upirajoče se sejanju pa morajo delati na zasejanih vrtovih svojih gospodarjev, kjer morajo stalno okopavati plevel.
7. Pobiranje obvez in prihodkov je bilo v času naših prednikov vse do njihove smrti prepuščeno trgu, tako da so to delo opravljali trški vratarji pri vratih. Temu nasprotno pa zdaj podrejamo pobiranje dohodkov naši oblasti. V teh izredno nevarnih časih odslej nastavljamo naše zaupanja vredne stražarje in vratarje, ki bodo skrbeli za pravilno izpolnjevanje naših določil. Kljub temu pa ostajajo nadzor nad trgovskimi ali sejemskimi pravili tako na ulicah, vrtovih kot na sejemskem prostoru – tržnici, kontrola vozov, vseh prispelih trgovcev in kupcev vsega blaga kot tudi nadzor in pobiranje pristojbin na bregu Mure še naprej, kot običajno, v rokah tržanov.

8. Pravica in resnica sta zagotovo najboljša temelja dobre in poštene uprave vsake skupnosti. Zato najresneje določamo prebivalcem našega trga, da nam predlagajo tiste našega spoštovanja vredne ljudi (gotovo za člane trške samouprave), ki bodo znali še kako in s pravo mero oceniti vsakdanje delo pekov, tehtalcev in drugih merilcev, pa tudi delavcev in rokodelcev, njihovo prizadevnost in skrbnost.

Izdajatelji so kot podlago zapisa dokumenta nedvomno imeli pred seboj še izvirno listino ali vsaj njen nekaj mlajši prepis, saj se v nasprotnem ne bi mogli sklicevati na čase njihovih prednikov, kot tudi ne bi mogli vedeti, kakšne obveze tržanov je vsebovala. V tukajšnjem zaključku so poudarili, da so tržani – razen v njej navedenih obvez – oproščeni vseh drugih dajatev, obvez in dolžnosti z izjemo kronskih davkov, na katere le-ti niso imeli vpliva. Privilegij je bil glede na prvotne oz. dotedanje pravice tržanov, najkrajše zapisano, skupek novih, dodatnih bremen zanje. Vendar nam prav nič ne pove, koliko tedenskih in letnih sejmov je kraj takrat ali po novem imel. Očitna je bila tudi težnja lastnikov trga imeti večjo kontrolo nad tukajšnjimi dogajanjmi in sploh nad tu prisotnim denarjem.⁶

---

6 Bistveno več o tej problematiki kot tudi o samem privilegiju glej v: Andrej Hozjan: K problemu novoveških privilegijev zahodnoogrskih utrjenih trgov/podeželskih mest: privilegij Dolnje Lendave iz leta 1595. *Studia Historica Slovenica*, letnik 5, 2005, št. 1–3, str. 197–213.

Bibliografija

Časopisni viri

Vestnik, leto 41, 1990.

Arhivski viri

(kot v sprotnih opombah)

Eszterházy Archiv Burg Forchtenstein, Herrschaften–Amtsprotokolle, Prot. 6982 (1699–1750): *Protocoll variae Litterae privilegiales, et inscriptionales Dominiorum Lendva und Nemphy*. Nr. 1.

Benczik Gyula, Bilkei Irén, Andrej Hozjan, Kapiller Imre, Franc Kuzmič, Molnár András, Mukicsné Kozár Mária: *Források a Muravidék történetéhez – Szöveggyűjtemény*. 1. kötet, 871–1849/*Viri za zgodovino Prekmurja*. Zbirka dokumentov. 1. zvezek, 871–1849, Szombathely–Zalaegerszeg, 2008

Ivan Zelko: *Prekmurje do leta 1500*. Historična topografija Slovenije I. Murska Sobota, 1982.

Druga literatura

Bácskai Vera: *Magyar mezővárosok a XV. században*. Értekezések a történeti tudományok köréből, Akadémiai kiadó, Budapest, 1965.

Vera Bácskai/Bácskai Vera: Mestna zgodovina na Madžarskem po letu 1945, *Kronika*, letnik 30, 1982, št. 1, str. 46–50.

Andrej Hozjan: K problemu novoveških privilegijev zahodnoogrskih utrjenih trgov/podeželskih mest: privilegij Dolnje Lendave iz leta 1595. *Studia Historica Slovenica*, letnik 5, 2005, št. 1–3, str. 197–213.

Jožef Smej: Pregled srednjeveške zgodovine Murske Sobotne. Predstavitev novega mestnega grba. *Zgodovinski časopis*, letnik 44, 1990, str. 547–551.

Ivan Zelko: Lendava – srednjeveško mesto. V: Novak, Vilko (ur.) *Zgodovina Prekmurja* Murska Sobota, 1996, str. 308–309.